

पाँचौँ अध्याय

उपसंहार अनि निष्कर्ष

५.१ उपसंहार

परिवर्तन अनि सातत्य विश्व सभ्यताको एउटा स्वभाव हो। मान्छे नयाँ कुराको अनुभूति र निर्माणको पिपासु रहेकाले विश्वका प्रत्येक समाजमा केही नयाँ कृत्य भइरहेकै पाइन्छ। अध्ययन अनि ज्ञानानुशासनका विविध क्षेत्रलाई यस्ता स्थिति र घटनाहरूले प्रभावित तुल्याएको र विस्तार गरेको बुझिन्छ। समाज र त्यसका विभिन्न घटक, नियम, विनियम, बोली र व्यवहार पनि चीर परिवर्तनशील हुन्छन्। मानवीय सभ्यताकै अंशका रूपमा रहेकाले पनि सभ्यताको सतत प्रक्रियासँगै यी सबै कुराहरू बद्लिरहन्छन्। मानवीय सभ्यता, सञ्चार र स्वभावको मूल साधन भनेको नै भाषा हो। यसैले सामाजिक परिवर्तन र सातत्यलाई भाषिक बान्कीले अभिव्यक्त गर्छ भने सामाजिक परिस्थितिले भाषाको स्वरूप अनि प्रयोगमा विविधता अनि भेद सिर्जना गर्दछ। यही छिरलो नियमबद्धताका कारण भाषाको समाजसापेक्ष अध्ययनले पनि आफुमा नयाँ उपागम, उपकरण, नियम र सिद्धान्त समाहित गरेको पाइन्छ। भाषा एउटा सामाजिक विषय भएकाले यसको समाज सापेक्ष अध्ययनको महत्त्व ठुलो रहेको मानिन्छ। सामाजिक परिवर्तनसँगै, भाषामा, भाषिक प्रचलनमा अनि व्यवहारमा समेत परिवर्तन आउने भएकाले सामाजिक अध्ययन एउटा चासोपूर्ण विषय रहेको मान्न सकिन्छ। भाषाविज्ञानको एउटा प्रायोगिक शाखा विशेषका रूपमा समाज भाषाविज्ञानले विगत साठी वर्षमा समाज सान्दर्भिक भाषा अध्ययनका विविध पक्ष उद्घाटन गर्न सक्षम बनेको छ। भाषा अनि भाषा व्यवहारको अध्ययनमा समाज भाषाविज्ञानले उपयोग गरेका विभिन्न धारणा, मानक रूप र विधि तथा पद्धतिका आधारमा प्रस्तुत शोधकार्य सम्पन्न गरिएको छ।

विश्वका अन्य समाजसरह सिक्किमको लेप्चा समाज पनि निरन्तर परिवर्तनशील छ। सभ्यताले तय गरेको मार्ग भएर गुञ्ज्रदै जाँदा लेप्चा समाजका धेरै पक्षहरूमा पनि परिवर्तन आएको पाइन्छ। केही पौराणिक मान्यता, आस्था र विधि-विधान पनि उनीहरूले मान्दै ल्याएका छन्। सामाजिक परिवर्तनका कारण भाषा अनि भाषिक प्रचलन र व्यवहारमा परिवर्तन आएको मान्न सकिन्छ। सामाजिक घटक अनि परिस्थितिका कारण भाषा प्रयोगमा विविधता रहने विषय समाजभाषिक अध्ययनले स्थापित गरेको

पाइन्छ। लेप्चा भाषा अनि यसको प्रचलन र प्रयोगमा पनि यस्ता पक्षले प्रभाव पारेको र विविधता ल्याएको पाइन्छ।

लेप्चा भाषाको विकास र विस्तार मूल रूपले सिक्किममा नै भएको मान्न सकिन्छ। सिक्किमको स्थानीय परिवेश, भूगोल अनि सांस्कृतिक सङ्केत यस भाषामा सबैभन्दा बढी पाइन्छन्। यद्यपि सामाजिक, राजनैतिक, धार्मिक अनि बहुभाषिकताका कारण लेप्चा भाषा, भूगोल अनि कार्यक्षेत्र खुम्चिएको थाहा लाग्छ। प्रस्तुत शोधको तेस्रो अध्यायमा लेप्चा भाषाको अध्ययनलाई ऐतिहासिक-राजनैतिक पक्षसित जोडेर हेर्ने प्रयास गरिएको छ। सिक्किमको इतिहासका केही अधुरा पक्षहरूलाई समेत निगमनात्मक तर्क विपरित ऐतिहासिक कार्य-कारण स्थापनाका नयाँ तर्क र समतल रेखीय (होराइजन्टल) व्याख्या प्रस्तुत गरी तिनले लेप्चा भाषाको सामाजिक प्रचलमा पारेको प्रभाव देखाउने प्रयास यस अध्यायमा गरिएको छ। सिक्किम र सिक्किमवासीहरू सम्बन्धी सग्लो, निष्पक्ष ऐतिहासिक अध्ययन एउटा खट्किने विषय रहेको अनुभव हुन्छ। लेप्चा जातिबारे भएका अद्यावधिक अध्ययन पनि अपूर्ण देखिन्छ। युरोपका मानवविज्ञानीहरूद्वारा गरिएका यस्ता अध्ययनहरू कतिपय ठाउँहरूको सीमित सर्वेक्षणमा आधारित छन्। धेरै लेखादि पर्यटकीय संस्मरण, उत्साह र आवेशका सिलसिला अनि सम्भ्रान्त राष्ट्रिय इतिहास चेतनामा आधारित छन्। इतिहासलाई यदि स्थानीय इतिवृत्त र स्मृतिमा आधारित एउटा निष्पक्ष समतलीय रेखाचित्र मान्ने हो भने सिक्किमका लेप्चाहरूको सामाजिक, भाषिक, राजनैतिक र ऐतिहासिक पक्ष सम्बन्धी गरिएका धेरैजसो अध्ययनहरूमा अनेकन प्वालहरू भेटिन्छन्। प्रस्तुत अध्ययनले सम्बन्धित पक्षबारे केही नौला तथ्य र तर्क प्रस्तुत गर्दै सिक्किम अनि सिक्किम बाहिरका समाजमा लेप्चा भाषाको प्रचलन र व्यवहारमा के-कस्तो प्रभाव पऱ्यो भन्ने विषयबारे निष्कर्ष प्रस्तुत गर्ने प्रयास गरेको मान्न सकिन्छ। विभिन्न ऐतिहासिक-राजनैतिक कारणले कसरी लेप्चा भाषाको प्रचलन र व्यवहारमा प्रभाव पऱ्यो भन्ने विषय यस अध्ययनमा संलग्न गरिएको छ।

प्रस्तुत शोधको मुख्य विषय वर्तमान सिक्किमका लेप्चा भाषिक समुदायको भाषिक व्यवहारको अध्ययन रहेको छ। सिक्किमका लेप्चाहरूको भाषिक व्यवहारको समाजसापेक्ष अध्ययनलाई चौथो अध्यायमा राखिएको छ। सिक्किमको भाषा भूगोल, लेप्चा भाषिक समुदाय, राज्यका भाषाहरूको विकासमा राज्यले गरेको पहल आदि विषयको अध्ययन पनि यसैअन्तर्गत गरिएको छ। लेप्चा भाषाको भौगोलिक वितरण र प्रयोग विविधता अनि सामाजिक वर्गीकरण (धर्म, संस्कृति, शिक्षा, लिङ्ग, उमेर,

श्रेणी र वर्ग) आदिका आधारमा पाइने भाषिक व्यवहारगत विविधतालाई अध्ययनको मुख्य प्राप्ति मान्न सकिन्छ। यसका अतिरिक्त जनसङ्ख्या तथा जातीय अन्तर्मिश्रण, बहुभाषिकता, विभिन्न स्थिति र सन्दर्भका कारण प्रयोगमा रहेको भाषिक व्यवहारगत भेदको अध्ययनलाई पनि प्रस्तुत शोधको मुख्य पक्ष र प्राप्ति मान्न सकिन्छ। लेप्चा भाषालाई सिक्किमको एउटा मुख्य अनि समृद्ध भाषा मानिन्छ। सन् २०२२ देखि सिक्किम केन्द्रीय विश्वविद्यालयमा यसको अध्ययन विद्यावारिधी स्तरसम्म प्रारम्भ भएको छ तथापि प्रस्तुत शोधले लेप्चा भाषा अपसरण हुने गरेको अनि एक दुईवटा कार्यक्षेत्रमा लोप हुन सक्ने अवस्था देखापरेको निष्कर्ष खुट्याएको छ। सिक्किमका लेप्चाहरूमा देखिएको भाषा परिवर्तन, कोड मिश्रण भाषिक अभिवृत्ति र निष्ठाबारे शोधन पनि यसमा प्रस्तुत छ। प्रस्तुत अध्ययनमा लेप्चा भाषाको विकासमा आवश्यक भाषा नीति र योजनासम्बन्धी पनि प्रकाश पारिएको छ। लेप्चा भाषाबारे अघि पनि केही अध्ययनहरू गरिएको पाइन्छ जसमध्ये मेनवरिड (१८७६) प्रमुख मानिन्छन्। सम्प्रति लेप्चा अध्येताहरूले पनि स्वभाषाबारे अध्ययन र चर्चा-परिचर्चा गरेको पाइए तापनि भाषा-भूगोल, ऐतिहासिक तथा सामाजिक वर्गीकरण, विभिन्न सामाजिक घटक र सन्दर्भका आधारमा लेप्चा भाषासम्बन्धी गरिएको यो पहिलो र मौलिक अध्ययन हो।

५.२ निष्कर्ष

‘सिक्किमका लेप्चाहरूको भाषिक व्यवहार:समाजभाषिक अध्ययन’ शीर्षक रहेको प्रस्तुत शोधकार्यले सम्बन्धित विषयबारे केही नयाँ तथ्यहरू फेला पारेको छ। पहिलो अध्यायमा राखिएका शोधकार्यका सातवटा शोध समस्याहरूको निदानका रूपमा रहेका शोध प्राप्ति यहाँ प्रस्तुत गरिन्छ।

लेप्चाहरू सिक्किमका आदिम जाति भएकाले सिक्किमको प्राचीन इतिहास लेप्चा परम्परामा आधारित रहेको कुरा अकाट्य मानिएको छ। उनीहरूको लोक परम्परा, मिथ र सांस्कृतिक स्मृति अनि सिक्किम दार्जिलिङ, पूर्वी नेपालका केही स्थान, खोला-नाला, पहाड-पर्वत आदिका नामले यस ठाउँसित उनीहरूको प्राचीन सम्बद्धता दर्शाउँछ। यस सन्दर्भले सिक्किममा लेप्चा भाषाको प्रचीनता पनि स्वतः पुष्टि गर्दछ। विगतको सिक्किम प्रदेशमा वर्तमान पश्चिम बङ्गाल राज्यको कालेबुङ-दार्जिलिङ जिल्लाका पहाड-समतल क्षेत्र, पूर्वी नेपालको इलाम क्षेत्र पनि संलग्न रहेका हुनाले लेप्चा भाषाको तत्कालीन भूगोल बृहत् रहेको तर पूर्ववर्तीकालमा घटेका राजनैतिक घटना क्रमका कारण बृहत् सिक्किमको विभाजनले लेप्चा भाषा-भूगोल सीमित बनेको र भाषा प्रचलनमा प्रतिकूल प्रभाव परेको बुझिन्छ। धेरै लामो

कालसम्म कथ्य परम्परामा जीवित रहेको लेप्चा भाषाको लेखन परम्परा भने अठारौँ शताब्दीको उत्तरार्द्धदेखि मात्र भएको मानिएको छ। सिक्किममा तिब्बती लामावादको प्रचारप्रसारका लागि छोग्याल र लामाहरूद्वारा अनि दार्जिलिङ कालेबुङमा इसाई धर्म प्रचारका लागि इसाई मिसनेरीहरूद्वारा लेप्चा भाषामा पुस्तक-पुस्तिका र पर्चादिको मुद्रण अनि प्रकाशन कार्य प्रारम्भ गरिएको पाइन्छ। यस कार्यले पछिबाट लेप्चा भाषाको पठन-पाठनमा समेत सहयोग पुऱ्याएको अनि प्रोत्साहन दिएको मान्न सकिन्छ। वर्तमान कालमा नेपालमा लेप्चा भाषाको प्रचलन शुन्यप्राय रहेको छ भने दार्जिलिङ जिल्लामा पनि यसको स्थिति निराशाजनक रहेको छ। कालेबुङ क्षेत्रमा भने इन्डिजिनियस लेप्चा ट्राइबल एसोसिएसनको तत्परता अनि हालै गठन भएको लेप्चा बोर्डको संरक्षकत्वमा लेप्चा भाषाको संरक्षण, विकास र शिक्षण अनि प्रचार-प्रसारमा उल्लेखयोग्य कार्य भइरहेको छ।

सिक्किममा लेप्चा भाषाको विकासका लागि विविध उद्यम गरिएको थाहा लाग्छ। लेप्चा जातिलाई भारत सरकारद्वारा अनुसूचित जनजातिको र सिक्किम राज्य सरकारले उनीहरूलाई आदिम जातिको मान्यता प्रदान गरेको छ। सिक्किममा लेप्चा भाषालाई राज्य भाषाको मान्यता समेत प्राप्त छ। राज्यका सरकारी शैक्षिक संस्थानको पाठ्यक्रममा यस भाषालाई समावेश गरिएको पचास वर्ष नाघिसकेको छ। राज्य सरकारका सबै विद्यालय अनि महाविद्यालयहरूमा लेप्चा भाषा पढाउने प्रावधान रहेको छ भने सिक्किम केन्द्रीय विश्वविद्यालयमा पनि लेप्चा भाषा साहित्यको अध्ययन अध्यापन गरिन्छ। सिक्किम विधानसभा, जनसम्पर्क विभाग एवम् छापाखाना विभागका धेरै समाचार पत्र, मुखपत्र, कार्यवाही विवरण, अधिसूचना आदि लेप्चा भाषामा पनि प्रकाशित भइरहेका छन्। राज्य सरकारको संरक्षकत्वमा भाषाको विकासका निम्ति 'लेप्चा भाषा बोर्ड' गठन गरिएको छ भने वार्षिक अनुदान राशि पनि प्रदान गर्ने गरिन्छ। लेप्चा भाषालाई सिक्किम अकादेमीले पनि मान्यता प्रदान गरेको छ। अकादेमीमार्फत यस भाषामा अनि भाषासम्बन्धी अध्ययन र प्रकाशन कार्य अनवरत भइरहेको पाइन्छ।

प्राचीन कालमा लेप्चा मात्र रहेको मायल् ल्याङमा पछिबाट अन्य भाषिक समुदायको आगमन भयो अनि सिक्किमको समाज बहुभाषिक बन्दै गयो। कतिपय तिब्बती अनि सत्तापक्षीय दरवारीय स्रोतअनुसार आठौँ शताब्दीमा पद्मसम्भवको सिक्किम आगमनसँगै यसका केही शताब्दी पछि तिब्बती निङ्मा लामाहरूको सिक्किम प्रवेश भएको हो। यस ऐतिहासिक विवरण अनुसार तिब्बतीहरूको आगमन अधिसम्म सिक्किममा लेप्चाहरू मात्र बस्थे र उनीहरूको पहिलो सम्पर्क छुम्बीका खेबुम्सा अनि तिब्बती

लामा र भोटियाहरूसित भएको हो। यद्यपि उपर्युक्त ऐतिहासिक तथ्यलाई प्रस्तुत शोधले खण्डन गरेको छ। लेप्चा भाषीहरूको सम्पर्क सर्वप्रथम लिम्बू र मगरहरूसित भएको कुरा पुष्टि गर्दै यस शोधकार्यले सिक्किमको भाषा भूगोल अनि भाषिक सम्पर्कको नयाँ ऐतिहासिक रूपरेखा प्रस्तुत गरेको छ। लिम्बू र मगरहरूको आगमनले लेप्चाहरूको भाषिक प्रचलनमा कुनै प्रभाव नपारेको तर परवर्तीकालमा तिब्बती लामाहरूको आगमन र भोटिया नामग्याल वंशको केन्द्रीय शासन व्यवस्थसँगै लेप्चाहरूको धार्मिक आस्था अनि भाषिक प्रचलनमा प्रतिकूल प्रभाव पर्न गएको कुरा यस अध्ययनले पुष्टि गरेको छ। एकातिर उनीहरूमाथि तिब्बती लामावादी आस्था थोपियो भने अर्कातिर तिब्बती भाषाले राजकीय संरक्षण पायो। लेप्चा भाषामा तिब्बती लामावादसम्बन्धी धर्म ग्रन्थको प्रकाशनसँगै तिब्बती आदरार्थी प्रयोग पनि भित्रिएको थाहा लाग्छ। तिब्बती भोटियाहरू पछि बहुसङ्ख्यामा नेपाली भाषी अन्य समुदायहरूको आप्रवासनका कारण नेपाली भाषा सम्पर्क भाषाका रूपमा स्थापित भएको पाइन्छ। सन् १८९१ को जनगणना रिपोर्टअनुसार सिक्किममा १९ औँ शताब्दीको अन्तसम्म लेप्चा सबैभन्दा बृहत् समुहका रूपमा रहेको थाहा लाग्छ। यसरी नै सन् १९११ सम्म सिक्किम अनि दार्जिलिङमा लेप्चा भाषाको धेरै प्रचलन रहेको अनि यी क्षेत्रअन्तर्गत धेरै ठाउँहरूमा सम्पर्क भाषाका रूपमा रहेको ऐतिहासिक पक्षलाई पनि प्रस्तुत शोधले पुष्टि गरेको छ। सन् १९३१ सम्म लेप्चाइतर अन्य भाषिक समुदायका सदस्यहरूले पनि लेप्चा भाषा बोल्ने गरेको कुरा पनि यस शोध कार्यले पुष्टि गरेको छ। सन् १९४० यता लेप्चा भाषाको प्रचलन निरन्तर प्रभावित बनेको अनि यसको प्रयोग घट्दै गएको पाइएको छ।

जातीय, सांस्कृतिक अनि भाषिक सम्मिश्रणका कारण सिक्किमको सामाजिक संरचनामा परिवर्तन आएको पाइन्छ। अन्तरजातीय र अन्तरभाषिक वैवाहिक सम्बन्ध अनि इसाई धर्म ग्रहण आदि जस्ता कुराहरूले पनि लेप्चा भाषाको प्रचलन, कार्यक्षेत्र अनि भाषिक व्यवहारमा हेरफेर आएको विषयलाई पनि यस शोधको प्राप्ति मान्न सकिन्छ। सामाजिक संरचना र परिवर्तनका कारण लेप्चाहरूको भाषिक आचरणमा विविधता, सामाजिक वर्ग विभाजन र विभिन्न घटक आदिका कारणले उनीहरूको भाषिक व्यवहारमा विविधता आएको पाइएको छ। यसरी नै विभिन्न सामाजिक परिस्थिति र सन्दर्भ आदिले पनि उनीहरूको भाषिक प्रचलन, प्रयोग र व्यवहारमा भिन्नता ल्याउने गरेको पाइएको छ। उनीहरूको भाषिक व्यवहारलाई व्यक्तिगत एवम् सामुदायिक भाषिक अभिवृत्ति अनि भाषिक निष्ठा जस्ता

कुराहरूले पनि प्रभावित तुल्याएको थाहा लाग्छ। शोध समस्याका आधारमा यस शोधको मूलभूत प्राप्तिलाई बुँदागत रूपमा तल प्रस्तुत गरिन्छ-

- सन् १६४२ मा नामग्याल शासनको थालनी, सन् १७०१ मा सिक्किममा भूटानी आक्रमण, सन् १७८८-८९ मा सिक्किममाथि गोर्खा सेनाको चढाई, सन् १८२६ मा सिक्किमका लेप्चा प्रधानमन्त्री छेञ्जोक बोलेकको हत्या, सन् १८३५ मा दार्जिलिङ अनुदान सम्झौता अनि अङ्ग्रेजहरूको आगमन तथा सन् १९७५ मा सिक्किम भारतमा विलय भएपश्चात लेप्चाहरूलाई अनुसूचित जनजातिको मान्यता अनि सिक्किमका आदिम जाति लेप्चालाई शासकवर्ग भोटियासित एकसमान 'बिएल' -अन्तर्गत आरक्षण जस्ता राजनैतिक अनि ऐतिहासिक घटनाले लेप्चाहरूको समाज, संस्कृति अनि भाषामा प्रतिकूल प्रभाव पारेको विषय यस शोधले पुष्टि गरेको छ।
- सन् १६४२ मा छुम्बी उपत्यकाका फुन्सोक नामग्याल सिक्किमका छोग्याल/धर्मराजा बनेपछि सिक्किममा केन्द्रीय शासन व्यवस्था सुरु भयो। फलस्वरूप तिब्बती अनि भोटिया भाषाको वर्चस्व बढ्दै गयो अनि केही कार्यक्षेत्रमा लेप्चा भाषाको प्रचलन सीमित हुँदै गयो।
- सन् १७०० सम्म कालेबुङ अनि दार्जिलिङ क्षेत्र सिक्किमकै भूभाग थिए। सन् १७०१ मा भूटानले सिक्किममाथि आक्रमण गर्‍यो अनि रङ्गित पारीको कालेबुङ क्षेत्र भूटानमा गाभियो। यस घटनाले कालेबुङ क्षेत्रका लेप्चाहरू सिक्किमका आफ्ना सहोदरबाट प्रशासनिक रूपले विभाजित भए, आपसी भाषिक अन्तरक्रियामा कमी आयो अनि भाषिक प्रचलनमा प्रतिकूल प्रभाव पर्न गयो।
- सन् १७८८-८९ मा सिक्किमको पश्चिम-दक्षिण प्रान्तमा जोहरसिंह अनि पूर्ण आलेको नेतृत्वमा गोर्खा सेनाले चढाई गर्‍यो। यस घटनाक्रमका कारण सिक्किममा नेपालीहरूको आप्रवासनको दोस्रो लहर सुरु भएको मान्न सकिन्छ। उक्त घटनाका कारण पश्चिम सिक्किमको गेजिङ, रिन्चेपुङ अनि जोरथाङ वरिपरिका क्षेत्र साथै दक्षिण सिक्किमको नाम्ची, याङगाङ, माङ्जिङ, निया, बरम आदि क्षेत्रका लेप्चाहरू अन्यत्रै पलायन गरे र ती क्षेत्रहरूमा लेप्चा भाषा प्रचलनबाट हराउँदै गएको ऐतिहासिक तथ्य यस अध्ययनले फेला पारेको मान्न सकिन्छ।

- सन् १८२६ मा सिक्किमका लामाहरूले षड्यन्त्र गरी लेप्चा प्रधानमन्त्री छेज्जोक बोलेकको हत्या गरे अनि उनका सम्बन्धी नातागोतामा रहेका अन्य सदस्यहरूलाई समेत हत्या गर्ने धम्कीदिए। यस हत्याकाण्ड अनि आतङ्कका कारण युवक राथुपका नेतृत्वमा १२०० लेप्चाहरू रातारात नेपाल इलामको अन्तुमा बसाइँ सरेको ऐतिहासिक प्रमाण पाइएको छ। सन् १८९१ को जनगणना रिपोर्टअनुसार लेप्चाहरूको जनसङ्ख्या ५७६२ थियो जो सिक्किमको कूल जनसङ्ख्याको १९ प्रतिशत थियो। यस आँकडाका आधारमा सन् १८९१ भन्दा ६५ वर्ष अघि अर्थात् सन् १८२६ मा १२०० जना लेप्चाहरू नेपाल पलायन हुन परेको घटनाले लेप्चा जातिको इतिहास र भाषाको प्रचलनमा निश्चय नै प्रभाव पारेको मान्न सकिन्छ। एकातिर सिक्किममा लेप्चा भाषाका वक्ताहरूको सङ्ख्या धेरै नै घट्यो भने अर्कातिर नेपालको प्रशासनिक नीति अनि गोर्खा समाजसितको सम्मिश्रणका कारण नेपालमा विस्तारै लेप्चा भाषा प्रचलनबाट हराउँदै गएको तथ्य यस शोधले पुष्टि गरेको छ।
- सन् १८३५ मा अङ्ग्रेज र सिक्किमका राजामाझ भएको अनुदान सम्झौताका आधारमा दार्जिलिङ अङ्ग्रेज प्रशासन भित्र पस्यो। फलस्वरूप सिक्किम र दार्जिलिङका लेप्चाहरूमाझ आपसी भाषिक सम्पर्क पातलिँदै गयो। यसका अतिरिक्त अङ्ग्रेजले सेनेटोरियाको निर्माण गर्न, चिया उद्योग सुरु गर्न, सडक र रेलमार्ग निर्माण गर्न भनी नेपाल तथा अन्य क्षेत्रहरूबाट बहुसङ्ख्यामा मानिसहरू भित्र्याए। यस घटनाले स्थानीय लेप्चाहरू विभिन्न ठाउँहरूतिर पलायन भए। यसले उनीहरूको जीवन-शैली र व्यवसायमा ठुलो अन्तर ल्यायो। यस परिस्थितिका कारण उनीहरूको भाषिक प्रयोग र व्यवहारमा अन्तर आएको मान्न सकिन्छ। यस अतिरिक्त इसाई मिसनेरीहरूको प्रभावमा धेरैले इसाई धर्म ग्रहण गरे। धेरैले युरोपीय मिसनेरीहरूले सुरु गरेको अङ्ग्रेजी शिक्षालाई समेत अङ्गीकार गरे। धर्म अनि शिक्षा सामाजिक परिवर्तनको अत्यन्तै प्रभावकारी घटक भएकाले माथि उल्लेख गरिएको परिस्थितिका कारण लेप्चा समाज अनि भाषा, भाषिक प्रयोग र प्रचलन, अन्तरक्रिया अनि व्यवहारमा ठुलो प्रभाव परेको कुरा पनि प्रस्तुत अध्ययनले प्राप्त गरेको छ।
- सन् १९४७ मा भारत स्वतन्त्र भएपछि सिक्किममा पनि काजी, ठेकादारको अन्याय शोषण अनि कालो भारी, झाल्नाङ्गी, कुरुवा जस्ता कुप्रथाबाट उन्मुक्तिको स्वरलहर चल्यो। यस

आन्दोलनले काजी, जोङ्पेन, धनाढ्य लेप्चा अनि निम्नवृत्त लेप्चाहरूमाझ फाटो पनि ल्याएको मानिन्छ। यसपछि सन् १९७५ मा सिक्किम भारतमा विलय भए पश्चात भोटिया र लेप्चा दुवैलाई अनुसूचित जातिको मान्यता दिइयो। सबै प्रकारका अवसर र आरक्षणमा 'बिएल' (भोटिया-लेप्चा)-अन्तर्गत दुवै जातिलाई एक समान राखियो। शासन व्यवस्था चलाउने सम्भ्रान्त बहुसङ्ख्यक भोटियाहरू हरेक क्षेत्रमा उच्च र श्रेष्ठ थिए भने बहुसङ्ख्यक लेप्चाहरू निम्न अनि सामान्य जीवन व्यतीत गर्दथे। श्रेष्ठ भएकाले धेरै अवसर भोटियाहरूले नै उपभोग गर्दथे। यसले लेप्चाहरू आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक क्षेत्रमा अझ बढी पछौटे भएको थाहा लाग्छ। यसले उनीहरूको भाषा र भाषिक व्यवहार पनि प्रभावित भएको मान्न सकिन्छ।

- सिक्किम भारतमा विलय भएपश्चात यहाँ भौतिक पूर्वाधारको विकास भयो अनि व्यापार वाणिज्य चलाउन तथा केन्द्रीय निकायहरूमा काम गर्न भारतका अन्य राज्यहरूबाट धेरै मानिसहरूको सिक्किम आउने क्रम बढ्यो। यसले अझ बढी जनसङ्ख्या एवम् सामाजिक तथा सांस्कृतिक अन्तर्मिश्रण भयो। केन्द्र सरकारको सहयोगमा नौला नौला परियोजनाहरू सुरु गरिए। लेप्चा आरक्षित क्षेत्र जङ्गुमा समेत जलविद्युत परियोजना प्रारम्भ गरियो। यस कुराले रोजगारको नयाँ अवसर सिर्जना गर्‍यो, व्यवसाय परिवर्तन भयो अनि हिन्दी भाषीहरूसँग भाषिक सम्पर्क स्थापित भयो। रोजगारका केही नौला अवसर सिर्जना भए तापनि लेप्चाहरू विस्थापित भए। यस स्थितिका कारण सामाजिक एवम् भाषिक अभिवृत्ति प्रभावित बन्यो। उनीहरूले पवित्र र सांस्कृतिक भूभाग मान्ने गरेको स्थानीय परिवेश उनीहरूको आस्थागत आयामबाट विस्थापित भएपछि उनीहरूको भाषिक एवम् सांस्कृतिक परिवेश खज्मजिएको पाइन्छ। यस स्थितिले उनीहरूमा बहुभाषिकताको वातावरण सिर्जना गर्‍यो अनि भाषिक सम्प्रेषणमा कोड मिश्रणको स्थिति विकसित भयो।
- लेप्चा भाषाको व्यवहारमा भौगोलिक वा क्षेत्रीय भेद अनि विशेषता पनि पाइन्छ। सिक्किम तथा पश्चिम बङ्गालको दार्जिलिङ-कालेबुङ क्षेत्रमा बोलिने भाषामा शब्दगत संस्तरमा भिन्नता पाइन्छ। यसरी नै सिक्किम राज्यभित्रै पनि पश्चिम जिल्ला र उत्तर जिल्लाको भाषिक प्रयोगमा, विशेष गरेर शब्द चयनमा केही भिन्नता रहेको पाइन्छ। यद्यपि यस्तो भिन्नता थोरै रहेका छन् अनि ती आपसी बोधगम्य पनि छन्।

- सामाजिक वर्गीकरणका आधारमा अध्ययन गर्दा सिक्किमका लेप्चाहरूमा वर्गानुरूप भाषिक र व्यवहारगत भिन्नता पाइन्छ। धर्म अनि संस्कृतिलाई भाषा व्यवहारमा भिन्नता ल्याउने एउटा मुख्य घटक मान्न सकिन्छ। मुन्-बुडथिड संस्कारमा हुर्किएका लेप्चाहरूमा भाषाज्ञान समृद्ध अनि शुद्ध रहेको पाइएको छ भने तिब्बती लामावाद मार्गीहरूमा चाहिँ मठ संस्कार र मठ शिक्षाको प्रभाव पाइन्छ। बौद्ध मार्गी लेप्चाहरूले लामाद्वारा सञ्चालन गरिने संस्कारबाहेक अन्य स्थितिमा समेत आफ्नो भाषा नै प्रयोग गर्ने गरेको पाइन्छ। इसाई लेप्चाहरूले भने लेप्चा भाषा छोड्दै गएका छन्। लेप्चाहरूका निम्ति गिर्जा एउटा विषम जातीय समूह भएकाले अनि बाइबल तथा धार्मिक ग्रन्थादि कि ता नेपाली कि अङ्ग्रेजी भाषामा मात्र उपलब्ध रहेकाले उनीहरू नेपाली भाषाप्रति आकृष्ट हुँदै गएको मान्न सकिन्छ। उत्तर सिक्किमको लेप्चा आरक्षित क्षेत्र जङ्गुका इसाई लेप्चाहरूले भने धार्मिक जमघटमा पनि लेप्चा भाषा नै धेरै प्रयोग गर्ने आचरणचाहिँ उल्लेखयोग्य छ।
- सिक्किमका लेप्चाहरूको भाषिक व्यवहारमा भिन्नता ल्याउने एउटा मुख्य घटक शिक्षा रहेको तथ्य यस अध्ययनद्वारा पुष्टि भएको छ। भाषा र शिक्षाकाबिच गतिशील, सक्रिय र पारस्परिक सङ्घटनामूलक सम्बन्ध रहेकाले यस किसिमको सकारात्मक पक्ष उद्घाटन भएको छ। सिक्किमका सन्दर्भमा औपचारिक शिक्षाको माध्यम अङ्ग्रेजी रहेकाले अनि निजी विद्यालयहरूमा लेप्चा भाषा नपढाइने भएकाले पनि धेरै लेप्चा नानीहरू मातृभाषा शिक्षणबाट वञ्चित रहेका पाइएको छ। आय, रोजगार, सामाजिक अनि आर्थिक लाभका लागि पनि उनीहरूले अङ्ग्रेजी, हिन्दी अनि नेपाली भाषा पढ्ने गरेको पाइएको छ। यसका अतिरिक्त भारत सरकारको त्रयभाषा शिक्षा नीतिको प्रभाव, राज्य भाषा शिक्षा नीतिको अभाव र लेप्चा भाषामा उपर्युक्त शिक्षण सामग्रीको अभाव जस्ता स्थितिले लेप्चा भाषाको शिक्षण, प्रयोग अनि व्यवहारमा प्रतिकूल प्रभाव पारेको बुझिन्छ। धेरैजसो निम्नमध्यम वर्गीय आमाहरू अशिक्षित वा अल्पशिक्षित रहेकाले पनि नानीहरूमा मातृभाषाजन्य कम प्रभावकारी रहेको पाइएको छ।
- लेप्चा समाजमा वर्ग/श्रेणी भाषिक विविधता ल्याउने एउटा कारक तत्त्वका रूपमा देखिएको छ। वर्ग/श्रेणीका आधारमा भाषिक व्यवहारगत विविधता झल्किन्छ। उच्च वा मध्यमवर्गीय शिक्षित वक्ताको भाषिक प्रयोग समृद्ध र अप्रत्यक्ष छ भने निम्न सामाजिक स्तरका अशिक्षित वक्ताको

प्रयोग सोझो, प्रत्यक्ष र सरल रहेको पाइन्छ। विभिन्न सन्दर्भमा गरिने भाषा चयन, शब्द छनोट, आदरार्थी प्रयोग अनि कोड मिश्रण आदिको अध्ययनद्वारा वर्गगत भेद हुने कुरो स्पष्ट हुन्छ। शब्द चयन र सन्दर्भगत प्रयोगमा सामान्य रूपमा वर्गभेद देखिए तापनि व्याकरणिक भेद उस्तो धेरै हुने गरेको पाइँदैन। लेप्चा समाजमा विस्तृत अनि सीमित कोडको प्रयोगमा सामाजिक श्रेणी र शिक्षा मात्र होइन तर सन्दर्भ पनि एउटा महत्त्वपूर्ण कारक हो भन्ने बुझिन्छ।

- लेप्चा जातिमा जातको श्रेणीवद्धता नभएकाले सामाजिक अन्तरक्रियामा सामान्य अनौपचारिक भाषा नै व्यवहार हुने गरेको पाइन्छ। भाषिक विनयशीलता धेरैजसो निम्न सामाजिक स्तरका मानिसहरूको व्यवहारमा पाइन्छ। लेप्चा भाषिक समुदायमा क्षतिचिह्न भाषिकालाई निन्दनीय मानिँदैन।
- लेप्चाहरूमा उमेरका कारणले पनि भाषिक व्यवहारगत भिन्नता पाइन्छ। उमेरले पाका अनि वृद्धहरूको भाषामा अनुतानको मात्राधिक्य पाइन्छ। उनीहरूको स्विमलहर वा स्वरलहर पनि लम्बित रहने गरेको पाइएको छ। यसरी नै ठुलाहरूका तुलनामा नानीहरूमा केही भिन्न किसिमको अनुतान रहेको पाइन्छ। सानाहरूको भाषिक व्यवहार कार्यगत शर्तमा आधारित रहने गरेको पाइन्छ। उमेरका आधारमा लेप्चा भाषिक व्यवहार व्यावहारिक, प्रायोगिक, प्रयोजनपरक अनि सन्दर्भानुरूप पृथक् पाइन्छ। उमेर सँगसँगै परिवेशले पनि शब्द प्रयोगमा भिन्नता ल्याउने गरेको देखिन्छ। साना उमेरकाहरू दैनन्दिन जीवनमा प्रयोग हुने वस्तुका नामको सङ्क्षिप्त रूप प्रयोग गर्न रुचाउँछन्। लामो शब्दको प्रयोग उनीहरूको शब्द चयनभित्र कमै आउने गरेको देखिन्छ। गाउँमा बस्ने अनि लेप्चा भाषाको धारा प्रवाह प्रयोग गर्ने युवा अनि प्रौढहरूमा पनि लेप्चा भाषाको समृद्ध शब्दभण्डार अनि शैलीगत निपुणता पाइन्छ। यसैकारण उनीहरूमा अभिव्यक्तिको दक्षता पाइन्छ तर सहरका युवा अनि प्रौढहरूमा यस किसिमको स्थिति देखा पर्दैन। उनीहरूमा परम्परा अनि गाउँले परिवेशसित जोडिएका पारिभाषिक शब्द ज्ञान अत्यन्तै सीमित रहेको पाइन्छ भने किशोरहरूमा कोड भाषा, अपभाषा र वर्गबोली धेरै पाइन्छ।
- सरकारी नोकरी अनि राष्ट्रिय औद्योगिक एकाई एवम् ठेकाबिगा आदिमा व्यवसायी रहेकाहरूको अन्य विभिन्न भाषिक समुदायसित दैनन्दिन सम्पर्क हुने भएकाले वर्तमानकालीन लेप्चा

समाजमा विशेष गरेर सहरी अनि औद्योगिक क्षेत्रमा बहुभाषिकताको टङ्कारो स्थिति देखा पर्छ। व्यापार-वाणिज्यमा संलग्न लेप्चाहरूको भाषिक व्यवहारमा कोड मिश्रण पनि हुने गरेको पाइन्छ।

- लेप्चा भाषालाई आर्थिक उन्नति वा लाभका लागि महत्त्वपूर्ण ठानिँदैन। यस भाषामा अवसर र व्यवसायको अभावका कारणले पनि लेप्चा विद्यार्थीहरू व्यवसाय वा आय दिने कमाउ भाषातर्फ उन्मुख रहेको पाइएको छ। धेरैजसो लेप्चा विद्यार्थीहरू नेपाली, अङ्ग्रेजी वा हिन्दी पढ्न अग्रसर देखिन्छन्। उनीहरूमा सम्भ्रान्त भाषा अङ्ग्रेजी हो भन्ने मनोवृत्तिको विकास भएकाले अनि अङ्ग्रेजी भाषा कमाउ भाषा हो भन्ने अर्थशास्त्रीय पक्षलाई आत्मसात् गरेकाले अङ्ग्रेजी भाषा सिक्नेहरूको सङ्ख्या सर्वाधिक पाइन्छ। यसरी भाषाको अर्थशास्त्रीय पक्ष अनि बजार पनि भाषा प्रचलन अनि व्यवहारका सन्दर्भमा मुख्य विभेदक रहेको पाइएको छ।
- सिक्किमका लेप्चाहरूको सन्दर्भमा पुरुष अनि स्त्रीमाझ भाषिक व्यवहारगत भेद पाइए तापनि अन्य समुदायको तुलनामा सो न्यून रहेको पाइएको छ। लेप्चा स्त्री-पुरुषको भाषिक अभिव्यक्तिको भिन्नता मूलतः सामाजिक तथा सांस्कृतिक भिन्नतामा आधारित रहेको पाइन्छ। छोराछोरी वा स्त्री-पुरुषको जीवन-शैलीमा पाइने सामाजिक-सांस्कृतिक पृष्ठभूमिका कारण दुवैको भाषिक आचरणमा अन्तर एवम् विविधता आएको मान्न सकिन्छ। लेप्चा स्त्री-पुरुषको अन्तरक्रियामा पाइने भिन्नताका पछि सामाजिककरण र परसंस्कृतिग्रहणलाई पनि एउटा भेदक मान्न सकिन्छ। लेप्चा स्त्री-पुरुषको भाषिक व्यवहारको तुलनात्मक अध्ययन गर्दा समाजमा पुरुषहरूकै बढी प्रभुत्व रहेको थाहा लाग्छ। लेप्चा पुरुषको तुलनामा स्त्रीहरूको भाषा बढी नम्र एवम् दीर्घी किसिमको पाइन्छ। लिङ्गका आधारमा अध्ययन गर्दा माथि उल्लेख गरिएका खण्डेतर ध्वनिमा देखिने भेदबाहेक वाक्य गठन, अर्थ पक्ष, ध्वनिगत संरचना आदि सन्दर्भमा स्त्री-पुरुषको भाषिक व्यवहारगत भिन्नता टङ्कारो देखिँदैन। स्त्रीहरूमा समेत शिक्षा र सामाजिक स्तर अनि व्यवसायले भाषिक आचरणलाई प्रभावित तुल्याएको मान्न सकिन्छ। कार्यालय एवम् अन्य संस्थानहरूमा प्रयुक्त भाषाले शतप्रतिशतः पुरुष प्रभुसम्मिता दर्शाउँछ। तथापि शिक्षा अनि सामाजिक-राजनैतिक क्षेत्रमा स्त्रीहरूको बढदो अंशग्रहणका कारण भाषिक विभाजन र भेद पनि खुम्चिँदै गएको मान्न सकिन्छ। उनीहरूमा पुरुष भाषा अनि स्त्री भाषाको विभाजन पनि पाइँदैन। स्त्री-पुरुषमाझ हुने भाषिक संवादमा द्विरूपीय (डाइमर्फिक) प्रयोग पाइँदैन तर स्त्रीहरूको बोलीमा

विनम्रता बढी पाइन्छ जसले समाजमा पुरुषहरूको प्रभुत्व दर्शाउँछ। जवान अनि सानाहरूमा लिङ्गगत भेद अति नै न्यून छ। परम्परागत रूपले स्त्रीहरूले पनि कुल बुझाउने अनि मृत्यु संस्कार गर्ने गर्छन्। यस्ता संस्कार गर्ने स्त्रीहरूलाई मुन् भन्ने गरिन्छ। यी मुन्हरूमा पनि पुरुष बुडथिङ्गसरह आनुष्ठानिक भाषिक रूपको ज्ञान रहेको पाइएको छ। सामाजिक कार्यक्षेत्रमा पुरुषहरूको संलग्नता धेरै रहेकाले त्यस्ता सन्दर्भमा पुरुषहरूको भाषिक दक्षता बढी रहेको थाहा लाग्छ भने भरन-पोषण तथा पारिवारिक सन्दर्भमा स्त्रीहरू भाषिक रूपले धेरै समर्थ रहेको पाइन्छ। लेप्चा समाजमा रहेको भाषिक सम्प्रेषणमा पुरुषको प्रभुत्व रहने कुरालाई पूर्णतः समर्थन गर्न सकिँदैन।

- लेप्चा समाजमा भएको जातीय अन्तर्मिश्रणका कारण लेप्चा भाषाको प्रचलनमा हास आएको पाइन्छ। लेप्चा पुरुषको अन्य भाषी स्त्रीसँग विवाह भएका खण्डमा अथवा कुनै लेप्चा स्त्रीको अन्य भाषी पुरुषसित विवाह भएको खण्डमा अर्थात् दुवै अवस्थामा उनीहरूका नानीहरूले लेप्चा भाषालाई मातृभाषा वा प्रथम भाषाका रूपमा ग्रहण गरेको पाइँदैन। अन्तर्जातीय मिश्रणका कारण विवाह परम्परा र संस्कारसित सम्बन्धित विभिन्न भाषिक अभिव्यक्ति र पारिभाषिक शब्दहरू प्रचलनबाट हराउँदै गएको बुझिन्छ। विवाह विधिका लात्तो, चामु, तुङ्बुङ, आसेक, नुम्चुङवा आउल ब्रि आदि कुराहरू हराउँदै जाँदैछन्। यद्यपि वर्तमानमा आएको सांस्कृतिक पुनर्जागरणका कारण साङ्गठानिक स्तरमा यस दिशामा रचनात्मक कार्यहरू पनि भइ रहेको देखिन्छ।
- सिक्किमको लेप्चा समाजलाई एउटा बहुभाषिक समाज मान्न सकिन्छ। बहुभाषिकता ल्याउने मुख्य कारक बजार र व्यापार हुन्। यसले समुदायमा बहुभाषिकता अनि भाषाशैलीगत बहुरूपता सृजना गर्दछ। विशेष गरेर प्रशासनिक कामकाज र आयस्रोतका विभिन्न व्यवसाय, व्यापार-वानिज्य र उद्योगमा संलग्न लेप्चाहरूमा बहुभाषिकताको स्थिति देखा परेको छ। यसरी आर्थिक धरातल नै सिक्किमले लेप्चाहरूमा बहुभाषिकताको मुख्य कारक रहेको थाहा लाग्छ। लेप्चाहरूमा सामुदायिक भाषिक चिह्नारी स्थापनाका कारण भित्रिएको बहुभाषिकताको प्रतिशत नगण्य रहेको छ। गाउँका लेप्चाहरूमा अस्थायी बहुभाषिकता पाइन्छ। सहरकाहरू पूर्ण बहुभाषिकताको स्थितितर्फ द्रुत उन्मुख देखिन्छन्। सहरका बहुसङ्ख्यक लेप्चाहरूमा समकक्ष (को-अर्डिनेट) बहुभाषिक स्थिति स्पष्ट देखा पर्छ। विद्यार्थीहरूमा स्कूल, कलेजमा बहुसङ्ख्यक

अन्यभाषी साथी-सङ्गीहरूसित गरिने भाषिक सम्प्रेषणको चापका कारण अनि सहरको नृजातीय सामाजिक चरित्रका कारणले पनि स्थायी, सक्रिय अनि समकक्षी द्विभाषिकता वा बहुभाषिकता पाइन्छ। गाउँका स्कुलहरूमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूमा भने धेरजसो मातृभाषा लेप्चा र नेपाली भाषा नै व्यवहार हुने गरेको पाइएको छ।

- लेप्चा बहुभाषिकतालाई परम्परागत बहुभाषिकताका दृष्टिले अध्ययन गर्न उपर्युक्त देखिँदैन।
- व्यवसायिक लाभ अनि उत्तरजीविताका कारण लेप्चा समाजमा भाषा अपसरण भएको पाइन्छ। उनीहरूमा विशेष गरेर नयाँ पुस्ताले अङ्ग्रेजी भाषालाई प्राथमिकता दिएका छन् र बहुसङ्ख्यक लेप्चाहरूले नेपाली भाषालाई द्वितीय भाषाका रूपमा अलम्वन गरेका छन्।
- लेप्चा समाजमा विभिन्न सामाजिक स्थिति अनि सांस्कृतिक सन्दर्भअनुरूप भाषा प्रयोगको व्यवहारमा अन्तर पाइन्छ। धेरै स्थितिमा वक्ताको विषयबारेको ज्ञानले पनि व्यवहारमा भिन्नता ल्याउने गरेको पाइन्छ। लेप्चामा भाषाद्वैतको स्थिति पाइन्छ। परिस्थितिगत भाषा प्रयोगको भेद खुट्ट्याउन त्यति गाह्रो पर्दैन। परिवार र छरछिमेकमा अनौपचारिक अनि कार्यालयीय सन्दर्भमा औपचारिक भाषा प्रयोग हुने गरेको पाइन्छ। अनौपचारिक सन्दर्भमा कोड मिश्रण शून्य रहेको पाइन्छ भने औपचारिक सन्दर्भमा कोड मिश्रण पनि हुने गरेको पाइन्छ। गाउँका बुढापाकाहरूमा सन्दर्भ प्रयुक्ति क्षमता थोरै रहेको पाइन्छ। सीमित परिवेशमा जीवन धान्ने प्रवृत्तिका कारण उनीहरूमा भाषाका एकानेक प्रयुक्ति ज्ञान शिक्षितहरूका तुलनामा थोरै रहेको छ। सबैजसो औपचारिक सन्दर्भमा व्याकरण निष्ठ भाषाको प्रयोग हुने गरेको पाइएको छ। मुन् बुडथिङहरूको भाषा प्रयोगलाई एउटा विशिष्ट उदाहरण मान्न सकिन्छ। उनीहरूले प्रयोग गर्ने भाषिक रूप साधारण बोलचालको भाषाभन्दा भिन्न रहने गरेको कुरो पनि स्पष्ट हुन्छ।
- भाषाको सामाजिक प्रकार्यका आधारमा पनि लेप्चा समाजमा भाषिक व्यवहारगत भिन्नता पाइन्छ। अनुष्ठान, सामाजिक भेला, पारिवारिक जमघट जस्ता सन्दर्भसित जोडिएका प्रकार्यहरूले कुनै न कुनै रूपमा व्यवहारगत विविधता ल्याउने गरेको पाइन्छ। अनुष्ठानको केन्द्रमा मुन् वा बुडथिङ; सामाजिक भेलामा समुदायका मुखिया वा पञ्चायत अनि पारिवारिक जमघटमा घरको बाबु वा परिवारका वृद्ध व्यक्ति रहेका हुन्छन्। यी भिन्न भिन्न व्यक्तिका

सामाजिक भूमिका र प्रकार्य भिन्नाभिन्नै रहेको पाइन्छ। यसै आधारमा तिनीहरूको व्यक्तित्व र भाषिक क्षमता, व्यवहार र वृत्तिको निर्माण भएका हुनाले पनि यस्ता भिन्न भिन्न सन्दर्भमा भाषिक प्रयोगमा विभिन्नता आएको मान्न सकिन्छ।

- पारिवारिक सन्दर्भमा औपचारिक भाषिक प्रयोग अति नै न्यून रहेको पाइन्छ। पारिवारिक सन्दर्भमा भाषा प्रयोग प्रायजसो सूचनात्मक हुने गरेको पाइएको छ। आज्ञा, सूचना र निर्देश बुझाउने किसिमका शब्द, पदबन्ध वा वाक्यांशहरू बढी प्रयोग हुने गरेको पाइएको छ। यसो हुनका पछि सम्बन्धको निकटता अनि स्थापित पारिवारिक कोड कारक रहेको मान्न सकिन्छ।
- लेप्चाहरूको भाषिक व्यवहारमा कोड मिश्रण पनि पाइन्छ। गाउँको तुलनामा सहरमा अनि बुढापाकाको तुलनामा युवा-विद्यार्थीहरूमा कोड मिश्रण धेरै पाइन्छ। नयाँ विषयहरू बुझाउने उपर्युक्त लेप्चा शब्द वा पारिभाषिक शब्दहरूको अभावका कारण पनि अन्य विषयबारे कुराकानी गर्दा अङ्ग्रेजी वा नेपाली भाषाको प्रयोग गरिन्छ। यस्तो भाषिक मिश्रणले बोधगम्यतामा प्रभाव परेको पाइन्छ। मूल रूपले बुहभाषिकताका कारण कोड मिश्रण र परिवर्तनको स्थिति सिर्जना भएको हो। गाउँले लेप्चाहरूको लेप्चा भाषा बोलाइमा नेपाली भाषाको मिश्रण भएको पाइन्छ भने सहरमा बस्ने लेप्चाहरूको लेप्चा भाषामा नेपाली, हिन्दी र अङ्ग्रेजी भाषाको कोड मिश्रण भएको पाइन्छ। औपचारिक सन्दर्भमा देखिने कोड मिश्रण र कोड परिवर्तनका पछि विषय, सन्दर्भ र शैली प्रमुख कारण देखिन्छ। आफुमा निहित अन्य भाषाको ज्ञानको प्रदर्शन गर्ने उद्देश्य राखेर लेप्चाहरूले कोड मिश्रण गर्ने गरेको चाहिँ पाइँदैन।
- कुनै कुनै कार्यक्षेत्रमा लेप्चा भाषाको प्रचलन र व्यवहार पातलिँदै गएको छ। इसाई धर्म मान्ने परिवारहरूमा भाषा हस्तान्तरणको दर २१.८३%, (१९/८७) मात्र रहेको थाहा लाग्छ। यसबाट भाषा चयन, अवलम्बन अनि भाषान्तरणका पछि धर्म एउटा मुख्य कारक रहेको स्पष्ट हुन्छ।
- भाषा अवलम्बनका सन्दर्भमा उमेर, शैक्षिक पृष्ठभूमि, आर्थिक अवस्था, व्यवसाय र धार्मिक सम्बद्धता मुख्य विभेदक रहेको बुझिन्छ। पश्चिम अनि उत्तर सिक्किमका धेरै गाउँका अशिक्षित स्त्रीहरूमा भाषा अवलम्बन समृद्ध रहेको थाहा लाग्दछ।

- बहुसङ्ख्यक लेप्चाहरूमा आफ्नो भाषाप्रति सकारात्मक अभिवृत्ति रहेको थाहा लाग्छ। आफ्नो भाषाका माध्यमद्वारा संस्कृति परम्परा र इतिहाससित सम्बद्ध रहने कुराप्रति उनीहरू सचेत देखिन्छन्। सांस्कृतिक सन्दर्भमा प्रयोग हुने भाषिक रूपको महत्त्व र प्रचलनले अभिवृत्तिमा सकारात्मक पक्षको विकास गरेको पाइन्छ।
- हालै सिक्किमका लेप्चाहरूमा देखिएको भाषिक सचेतताका पछि सांस्कृतिक पुनर्जागरण अनि भाषा राजनीति मूल कारक रहेको पाइन्छ। भाषिक एवम् सांस्कृतिक अस्तित्वबारे उनीहरू सचेत रहेको मान्न सकिन्छ।
- लेप्चाहरूमा सकारात्मक भाषिक निष्ठा पाइन्छ। आफ्नो समाजमा स्वीकार्य हुन, सामुदायिक परिचय प्राप्त गर्न अनि भाषिक-सांस्कृतिक अस्तित्व स्थापित गर्नका लागि लेप्चाहरू आफ्नो भाषा व्यवहारमा सचेत देखिन्छन्। यस किसिमको भाषिक निष्ठाका पछि राज्यको जातीय समीकरण अनि राजनीति मुख्य रहेको मान्न सकिन्छ।
- लेप्चा भाषाले राज्य भाषाका रूपमा मान्यता पाए पनि एउटा प्रभावकारी भाषा नीति आवश्यक देखिन्छ। लेप्चा भाषालाई स्कूल अनि कलेजको पाठ्यक्रममा समावेश गरिएको भए तापनि भाषाको कर्पस योजना अनि शिक्षण सामग्रीको आवश्यकता बोध गरिन्छ। कुनै क्षेत्रमा भाषाको विकास र विस्तार भएको पाइए तापनि कुनै कार्यक्षेत्रमा यसको प्रचलन घट्टै गएको थाहा लाग्छ। त्यसैले सरकारी स्तरमा एउटा स्पष्ट, पारदर्शी अनि प्रभावकारी भाषा नीति र योजना आवश्यक देखिन्छ।